

ДЕКОНСТРУКЦІЯ КОНЦЕПТУ “РОСІЙСЬКИЙ СВІТ / РУССКИЙ МИР” У НОВІТНЬОМУ УКРАЇНСЬКОМУ АКАДЕМІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Корновенко С. В.

ВСТУП

Повномасштабна війна, розв’язана РФ проти України 24 лютого 2022 р., окрім військового, економічного, політичного тощо компонентів, має й ідеологічний складник. Ідеологія агресора – інструмент знищення життєво важливих інтелектуальних, духовних цінностей Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні. Як стверджують її адепти (наприклад, О. Бланк), вона “є концепцією геополітичної експансії Росії на території СНД, росія хоче всіх “поиметь”, але так, щоб всі цього захотіли самі. Сьогоднішні імперії створюються не зброєю, а нав’язуванням смислів”¹. Об’єктом ідеологічної агресії з боку РФ є духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні тощо цінності Українського народу, що підпадають під визначення “українська ідентичність”.

Справедлива війна України за українську ідентичність актуалізує розробку відповідної української ідеології та реалізацію відповідної державної стратегії. За таких обставин актуальною є ґрунтовна відповідь на запитання: яка ідеологія лежить в основі дій країни-агресора? Для відповіді на нього необхідно з’ясувати ступінь осмислення, деконструкції концепту “русский мир / російський світ” у новітньому українському академічному дискурсі.

Зважаючи на це, автор статті ставить за мету дослідити, які аспекти ідеології країни-агресора вивчено українською академічною спільнотою, деконструйовано, а які потребують подальшого аналізу, деконструкції. **Об’єктом нашого дослідження** став різножанровий український академічний дискурс, в якому представлено наукову рефлексію щодо концепту ідеології країни-агресора. Зокрема, нами проаналізовано одноосібні чи/та колективні наукові статті, наукові доповіді-виступи, аналітичні записки, монографії тощо із заявленої теми.

Опрацьований нами новітній український академічний дискурс систематизовано за хронологічним принципом. Ми свідомі того, що перелік різножанрових українських академічних текстів щодо ідеології країни-агресора, представлений у нашій розвідці, з одного боку, не є вичерпним, що цілком природно з огляду на актуальність заявленої

---

¹ *Русские* – это искусственно сконструированная идентичность под сверхзадачу Госстроя URL: http://www.archipelag.ru/ru_mir/history/new_idea/russkie/

нами теми й постійну появу нових досліджень; з іншого – він достатньо представницький для досягнення поставленої мети.

Умовно нами виокремлено три основні етапи у дослідженні – деконструкції українським академічним дискурсом концепту ідеології країни-агресора:

- 1) 2009 – 2014 рр.;
- 2) 2014/2015 – 2021 рр.;
- 3) від 24 лютого 2022 р.

Такий умовний розподіл нами здійснено на підставі таких критеріїв: 1) жанрове представництво українського академічного дискурсу; 2) розширення предметного поля досліджень; 3) еволюція знань і оцінок представників українського академічного дискурсу про предметне поле дослідження; 4) внутрішньополітичний розвиток подій в Україні; 5) зовнішньополітичні чинники, що вплинули на перебіг історичних подій в Україні в окреслений період.

1. Деконструкція концепту “російський світ / русский мир” в українському академічному дискурсі в 2009 – 2014 рр.

Хронологічні межі першого етапу в дослідженні – деконструкції новітнім українським академічним дискурсом ідеології країни-агресора нами окреслено 2009 – 2014 рр. Вибір нижньої хронологічної межі зумовлений появою дослідження А. Портнова “Між “Центральною Європою” та “Русским миром”: Сучасна Україна у просторі міжнародних інтелектуальних дискусій”², а верхньої – розгортанням Революції Гідності.

Згадане видання стало однією з перших аналітичних праць українського академічного дискурсу, в якій, окрім іншого, спеціальний другий розділ присвячено рецепції російської україністики та привидам “русского мира”. Цілком слушними є міркування дослідника з приводу того, що “рівень знання України та української історії в Росії дуже низький”³. На нашу думку, таке незнання стало майданчиком для формування ідеологами “панрусизму/російського світу” руками російських фахових істориків викривлених історичних уявлень для “обґрунтування” проекту “великої російської нації”. У такий спосіб російськими історичними академічними колами було надано “авторитетності” ідеології “панрусизму /російського світу”, “наукової обґрунтованості” їй як державній доктрині та стратегії. По факту був створений так званий “російський академічний дискурс” ідеології країни-агресора. Насправді створено фейкове інтелектуальне поле, яке є “правдою” не лише для пересічного обивателя, натхненного ідеєю

---

² Портнов А. Між “Центральною Європою” та “Русским миром”: Сучасна Україна у просторі міжнародних наукових дискусій. Київ : НІСД, 2009. 160 с.

³ Там само. С. 28.

“великої російської нації”, а й стало своєрідним “історико-науковим мейнстримом”, самодостатнім історіографічним напрямом, що широко ретранслюється шляхом застосування різних технологій.

Автором на прикладі російської україністики першого десятиліття XXI ст. предметно проаналізовано формування “академічного” дискурсу концепту ідеології “русского мира”, яка тогочас дооформлювалася у статусі державної доктрини та стратегії. У фокусі уваги А. Портнова – праці О. Міллера, М. Долбілова, І. Міхутіної, А. Марчукова, О. Борисьонка та інших авторів. Ним наведено, наприклад, вагомі контраргументи на спростування проєкту “Великої” або “триєдиної російської нації” О. Міллера⁴. Розкритиковано тези І. Міхутіної щодо “квалітету українського руху”⁵. Звернено увагу на те, що визначення “Русского мира”, подане А. Марчуковим, як і розмежування українців на “східних” і “західних”, жодними аргументами не підкріплено. З’ясовано і голослівність марчуківського твердження про те, що “історія “двох Україн” сильно різниться за своїм характером, внутрішньою політикою і проявами”⁶.

Праця А. Портнова засвідчує, що у перші десятиліття XXI ст. український академічний дискурс концепт “русский мир / російський світ” розумів як інтелектуальний продукт, критикуючи його “аргументацію” “великої російської нації”.

Президентські вибори в Україні 2010 р. поживали академічний інтерес в Україні до концепту “русского мира / російського світу”, розкрили аспекти, що раніше не отримували належної уваги. Зокрема, 28 жовтня 2010 р. у своєму виступі з нагоди отримання премії Антона Гінделі, Я. Грицак звернув увагу на трансформацію політики історичної пам’яті в Україні з обранням на президентство В. Януковича, запропонував аргументоване розуміння “русского мира / російського світу”, виокремивши його багатовимірність, амбівалентність і специфічні риси. Він резонно зауважив, що “за новою історичною політикою стоять не лише прагматичні розрахунки, але й глибша, ідеологічна (чи, якщо хочете, світоглядна) мотивація. Щоб довести це, варто пильніше придивитися, який тип історичної пам’яті активізується під час російсько-українського зближення. У заявах російських очільників, які безпосередньо стосуються України, вражає наполягання на тому, що Україна і Росія є одним, а не двома різними народами. Такі заяви зробили не хто інший як посол Росії в Україні Михайло Зурабов та патріарх Російської Православної Церкви Кирило під час свого візиту до України влітку 2010 р. За цими заявами стоїть ідея “русского мира”. Ця концепція є ширшою за Росію – вона стверджує центральну роль Росії,

---

⁴ Там само. С. 29 – 31, 33.

⁵ Там само. С. 39.

⁶ Там само. С. 43.

але обіймає набагато ширший простір. “Русский мир” як поняття може бути прочитане у різний спосіб: як національний, релігійний або навіть цивілізаційний проект. Уся його краса і привабливість полягає власне у його амбівалентності. Тому до його прихильників можуть належати і ліберали, і комуністи, і націоналісти, віруючі, агностики і невіруючі”⁷.

Заслуговують на увагу мотивовані судження історика з приводу того, що, попри амбівалентність концепції “русского мира”, в уяві його ідеологів він має виразні риси: по-перше, він є російськомовним, поширюється на всі території, де чути російську. По-друге, він має релігійно-православне підґрунтя й тому протиставляється “католицькому” Заходу як символу моральної корупції, всеохопного консюмеризму і воєнної загрози. По-третє (мабуть, найважливіше), він має цивілізаційно-місійний характер: “русский мир”, своєю незіпсованістю й святістю покликаний врятувати весь світ. Відповідно – має історичне право на свій особливий шлях розвитку, такий собі Sonderweg, який, серед іншого, уособлюється в системі “керованої демократії”⁸.

У такий спосіб Я. Грицаком було окреслено ключові моменти концепту “русского мира / російського світу”: транскордонність, православно-цивілізаційно-місійний характер.

У 2013 р. В. Котигоренком і О. Рафальським окреслено “обриси концепції та ідеології “русского мира / російського світу” у його іманентних внутрішньоросійських координатах”⁹. Аналіз ідеологічного проекту “російського світу” авторами проведено у контексті політичних переваг і уподобань населення українського Донбасу. Дослідниками предметно розкрито інтелектуальну історію “русского мира / російського світу”: виокремлено етапи формування засадничих ідеологем “російського світу” впродовж XV – XXI ст.; окреслено інтелектуальні моделі-різновиди “російського світу” у публічному російському дискурсі 1990-х рр. – початку XXI ст. Виявлено ідейно-теоретичну схожість “русского мира/російського світу” зі слов’янофільством, панславізмом, євразійством, неоевразійством. Звернено побіжну увагу на “слов’янофіла-ленінця” Й. Сталіна. Належним чином В. Котигоренко і О. Рафальський з’ясували трансформацію інтелектуального продукту “російський світ” в офіційну державну ідеологію, теорію і практику російської геополітики 2000-х рр., виокремили спільне і відмінне у

⁷ Грицак Ярослав. Нові повороти в українській політиці пам’яті: Текст виступу при врученні премії Антона Гінделі, 28 жовтня 2010 р. URL: http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?novi_povoroti_v_ukrayinskiy_poli-titsi_pamyati&objectId=1117515

⁸ Там само.

⁹ Котигорошко В., Рафальський О. Політичний проект “русского мира” і політичні уподобання населення українського Донбасу. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2013. Вип. 5 (67). С. 58.

державному та церковному трактуванні “русского мира / російського світу” у зазначений період.

Достатньо аргументовано авторське розуміння “русского мира / російського світу” як багатогранної й багатоскладової інтелектуальної та політичної концепції, що відображає настрої значної частини представників російських інтелектуальних кіл та широких верств населення. Ми погоджуємося з думкою В. Котигоренка і О. Рафальського про те, що “русский мир / російський світ” “не є монолітною концепцією чи доктриною, як не є він і ретельно вивіреною ідеологією; він більше подібний до конструкції *ad hoc* (від лат. *ad hoc* – виключно з метою) – правила, що регулюють діяльність певних об’єднань, створених для виконання спеціальних завдань), яка постійно еволюціонує, розпадаючись на різні, часто конкурентні течії і напрямки”¹⁰.

Особливість концепту ідеології “русского мира / російського світу”, на переконання дослідників на момент написання статті, полягає у тому, що її завдання “значною мірою мають внутрішньополітичний характер і не спрямовуються на безпосередню роботу з певними групами і верствами суспільств інших країн, про що свідчить, зокрема, брак фінансування просвітницьких та культурних проєктів, спрямованих на зарубіжних співвітчизників”¹¹.

Розвиваючи думку, що “русский мир / російський світ” не є монолітною концепцією чи доктриною, В. Котигоренко і О. Рафальський акцентують на його сутнісних суперечностях. Вони звертають увагу насамперед на дві основні: 1) між “православ’ям і слов’янством” у риториці РПЦ та “новим євразійським проєктом” російського істеблшменту, великою мірою орієнтованим на етнічно неросійське і неправославне населення РФ; 2) між декларованою прихильністю до традиційних національних, російських та “загальнослов’янських” цінностей і реальною політикою в галузі трудової міграції в сьгоднішній РФ, яка часто не відповідає інтересам етнічних росіян та представників інших слов’янських етносів, які мешкають у Росії чи розглядають можливості для переселення до неї¹².

У такий спосіб, зважаючи на означені суперечності, дослідники на момент написання статті не вбачали у концепті “русского мира / російського світу” загрози як для українського Донбасу, так і для України. Вони були впевнені, що “для адекватної оцінки впливу ... на російськомовні регіони України необхідно зважати на внутрішні протиріччя цього ідеологічного проєкту. Саме його внутрішня суперечливість і водночас невідповідність особливостям регіональної самоідентифікації населення Сходу України обмежує потенціал впливу

---

¹⁰ Там само. С. 71.

¹¹ Там само. С. 71 – 72.

¹² Там само. С. 72.

... в регіоні, який, з першого погляду, видається найбільше для такого впливу відкритим. ... Донбаська регіональна ідентичність не відповідає ключовим критеріям належності до “русского мира”¹³.

У 2014 р. побачила світ аналітична доповідь “Україна та проект “русского мира””, підготовлена авторським колективом Національного інституту стратегічних досліджень у складі С. Здіюрука, В. Яблонського, В. Токмана, А. Астаф’єва, О. Валевського, С. Зубченка, А. Іщенко, О. Литвиненка. Його наукову увагу привернула ціла низка питань, присвячених сутності та генезі “русского мира / російського світу”; причинам конструювання політико-ідеологічного проекту “русского мира / російського світу”; інструментам експансії “русского мира / російського світу” в Україні, зокрема, гуманітарної експансії; застосування “російського світу” в інтеграційних процесах на пострадянському просторі; реакції на проект “русского мира / російського світу” в Україні. У пропозиціях наведено рекомендації, спрямовані на протидію “русского мира / російського світу”. У додатках – можливі українські ідеологічні альтернативи: “Київська ідея”, “Велика Україна”, “Український світ”.

Авторський колектив “русский мир / російський світ” обгрунтовано трактує як ідею одного з варіантів російської культурної дипломатії, що “за останні двадцять років еволюціонувала від поетичної метафори до ідеологічного концепту й політтехнології”¹⁴. Ця ідея, на думку авторів, стала природною реакцією на “розпад СРСР і тимчасове домінування прозахідної інтелектуальної парадигми”. Вона стала своєрідною відповіддю російських інтелектуальних кіл, результатом інтелектуальної полеміки в російському суспільному дискурсі на питання самосвідомості росіян як нації, “якій у нових історичних умовах потрібні були нові цілі, орієнтири та проблеми розвитку держави й державної влади”¹⁵. Її активно розробляли М. Гефтер, В. Цимбурський, Г. Павловський, С. Чернишов, С. Градиловський, Б. Межуєв, П. Щедровицький. Цим можна пояснити чисельну варіативність “русского мира / російського світу”.

За твердженням авторського колективу, розробка концепції “русского мира / російського світу” упродовж 1990-х – початку 2000-х рр. мала “теоретичний, а часом утопічний характер. У середині 2000-х років, після того, як ідеї РМ (“русского мира / російського світу – С. К.”) і зміцнення держави й державництва стали складниками офіційної ідеології та риторики, дискусія в інтелектуальних колах майже припинилася”¹⁶. Російська правляча еліта, небезпідставно вважають вчені, “русский

---

¹³ Там само. С. 72.

¹⁴ Україна та проект “русского мира”: аналітична доп. / ред. В. М. Блонського, С. І. Здіюрука. Київ : НІСД, 2014. С. 5.

¹⁵ Там само. С. 6 – 7.

¹⁶ Там само. С. 11.

мир / російський світ” поклала в основу державної ідеології, оскільки цей концепт давав “вихід із кризи ідентичності”, був електорально привабливим тим, що містив тільки необхідний мінімум політичних і соціально-економічних постулатів, позиціонувався як культурологічна доктрина без меркантильного політичного підґрунтя¹⁷.

Дослідниками проаналізовано трансформацію інтелектуального концепту “русского мира / російського світу” в державну ідеологічну доктрину, а також ідейно-сміслові її метаморфози, що стосуються світського та церковного компонентів. Резонними є міркування вчених із приводу того, що між російським політичним істеблішментом і церквою у питаннях “русского мира / російського світу” було повне взаєморозуміння, взаємоповторення під час офіційних виступів, “історико-церковного обґрунтування” і у реалізації ідеологічно-доктринальних засад¹⁸.

Авторами предметно проаналізовано інструменти “м’якої сили”, що застосовувала росія стосовно до України в реалізації своєї гуманітарної експансії, просуваючи “русский мир / російський світ” напередодні широкомасштабного вторгнення. Нею було обрано чотири магістральні напрями: церковний, мовний, освітній, культурний¹⁹.

Обґрунтованими, що впливають зі змісту аналітичної доповіді, є висновки авторського колективу. У них, зокрема, йдеться про те, що ідеологія “русского мира / російського світу” поглиблює поляризацію українського суспільства, спекулюючи на мовних, культурних і світоглядних уподобаннях місцевого населення, відмінних історичних долях різних географічних регіонів сучасної Української Держави. Не викликає сумнівів позиція з приводу того, що ідеологія “русского мира / російського світу” перешкоджає формуванню загальноукраїнської ідентичності у спосіб пропагування цінностей штучно створеної російськими політтехнологіями східно-православної цивілізації, постійного навіювання в українському суспільстві ідей про “непорушну братську єдність двох народів” тощо.

Ідеологія “русского мира / російського світу”, резонно зауважують дослідники, покликана гальмувати процеси європейської інтеграції України, натомість вона пропонує “альтернативні варіанти” – участь в інтеграційних проєктах на пострадянському просторі під егідою РФ. Автори слушно зауважили, що політтехнологія “русского мира / російського світу” є потужним джерелом живлення сепаратистських настроїв, ідейною платформою діяльності екстремістських угруповань на Сході та Півдні України. Пропаганда ідей “русского мира / російського світу” в Україні покликана коригувати масову свідомість у напрямі,

---

¹⁷ Там само. С. 9 – 23.

¹⁸ Там само. С. 12 – 15.

¹⁹ Там само. С. 25 – 48.

вигідному РФ, а також слугувати підготовчим плацдармом для військового вторгнення (у разі такої потреби). Приклад тому – дії Росії у Криму.

Ми суголосні з авторами у тому, що до 24 лютого 2022 р. в українському суспільстві оцінки проекту “русского мира / російського світу” здебільшого мали поверховий характер. Серед керівництва держави не було належного розуміння його загроз для національної безпеки України. Понад те, очільники України тривалий час діяли у контексті наративів ідеології “русского мира / російського світу”.

Активізація сепаратизму та пропаганди ідей “русского мира / російського світу” на початку 2014 р., справедливо зауважують дослідники, зумовила посилення антиросійських настроїв у переважній частині українського суспільства, загострення відчуття нестабільності й небезпеки в усіх регіонах України, зростання ступеня готовності серед українців захищати цілісність держави та національні інтереси.

Актуальною є теза авторського колективу стосовно того, що загрозу національним інтересам України становить відсутність власної ідеологічної альтернативи, яка була б противагою, стримувальним чинником щодо експансії ідеології “русского мира / російського світу” на українських теренах, окреслювала б стратегічні пріоритети майбутнього поступу Української нації”²⁰.

Таким чином, фахівці Національного інституту стратегічних досліджень обґрунтували і визнали, що “русский мир / російський світ” становить реальну загрозу територіальній цілісності України, соборності української політичної нації, українській ідентичності. Результативного ідеологічного антидоту Україна не має.

З фаховою критикою міфологем “русского мира / російського світу” виступив С. Дацюк²¹. На його думку, “русский мир / російський світ” – концепція міжнародної трансдержавної і трансконтинентальної спільноти, об’єднаної належністю до Росії та лояльністю до російської мови і культури”²².

Він аргументує свою позицію і не погоджується з тим, що в Росії “русский мир / російський світ” трактують як цивілізаційну концепцію, до складу якої входять: 1) православ’я; 2) російська культура і російська мова; 3) спільна історична пам’ять і спільні погляди на суспільний розвиток. Філософ вважає це недолугим, оскільки з позиції цивілізаційної антропології, цивілізацію визначає не культура і мова,

---

²⁰ Там само. С. 68.

²¹ Статтю опубліковано 28 травня 2014 р.

²² Дацюк С. Война за русский мир. За что воюет Россия? Часть 5. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/53858ffc966fc/>

а також не спільність історичної пам'яті та поглядів на суспільний розвиток. Цивілізацію визначає спільність системи мотивацій²³.

Ще більш категоричний С. Дацюк в оцінках історичних аргументів “русского мира / російського світу”, справедливо визначаючи їх неправдивими, які значною мірою шкодять російській нації, формуючи у неї комплекс історичної неповноцінності. ““Російський світ” в історичному плані – це концепція неправди, що ґрунтується на попередній неправді, а тому постійно генерує комплекс історичної неповноцінності та агресії – насамперед стосовно до України. Росія у теперішній час немов би мстить Україні за те, що не вона, а Київська Русь обрала погибель замість рабства...”²⁴.

Філософ розрізняє “русский мир / російський світ” як інтелектуальну концепцію П. Щедровицького і “русский мир / російський світ” як ідеологічну доктрину країни-агресора. На думку С. Дацюка, принципова відмінність полягає у тому, що для П. Щедровицького “русский мир / російський світ” – концепція суспільства на противагу державі, що дистанціонувалася від своїх громадян, концепція майбутнього; для держави “русский мир / російський світ” – історико-міфологічна архаїзація масової свідомості громадян РФ, концепція минулого Росії, позбавленої майбутнього²⁵.

На наше переконання, що ґрунтується на аналізі спадщини Г. Щедровицького, методологічною підставою “русского мира / російського світу” є розроблена ним системно-мисленево-діяльнісна методологія, апробована під час організаційно-діяльнісних ігор і застосована його послідовниками під час розробки ідеології країни-агресора. Реальність розв'язаної Росією ще у 2014 р. війни проти України довела, що жителі тимчасово окупованих українських територій позбавлені перспектив. Принципової відмінності між ситуацією в ОРДЛО та на нещодавно окупованих територіях не має. Жителів останніх чекає таке ж поглинання російською дійсністю – “русским миром / російським світом”, яка законсервована на історико-міфологічній архаїці.

Таким чином, упродовж 2009 – 2014 рр. в українському академічному дискурсі спостерігаємо еволюцію в розумінні ідеології країни-агресора: від суто академічного явища до доктрини, що несе загрозу для України. Щоправда, у більшості опрацьованих нами публікацій домінує ставлення до ідеології країни-агресора, як до суто інтелектуального явища або суперечливої доктрини, що не є небезпечною для України. Науковці послуговуються терміном “русский мир / російський світ” на позначення ідеології країни-агресора.

---

²³ Там само.

²⁴ Там само.

²⁵ Там само.

2. Деконструкція концепту “російський світ / русский мир” в українському академічному дискурсі в 2014/2015 – 2021 рр.

Початок гібридної війни Росії проти України, анексія Криму, бойові дії на Донбасі, мобілізація української нації під час Революції Гідності посутньо вплинули на розвиток українського академічного дискурсу другого етапу вивчення – деконструкції концепту ідеології країни-агресора 2014/2015 – 2021 рр. Вибір нижньої хронологічної межі зумовлено розгортанням Революції Гідності та початком і активною фазою гібридної війни Росії проти України, а верхньої – широкомасштабною війною РФ проти України. Жанрово український академічний дискурс представлено науковими статтями, аналітичною доповіддю науковців Інституту історії України НАН України тощо.

Так, К. Говорун з’ясував обставини формування “русского мира / російського світу”, джерела цієї ідеологеми, паралелі з “німецьким світом”. На його переконання, ідеологема “русский мир / російський світ” – ключ до природи розуміння збройного конфлікту на сході України²⁶. Нам імпонують розмисли дослідника з приводу того, що “сила цієї концепції зіставна з силою інших ідеологій, що провокували конфлікти в Європі впродовж ХХ століття. В ідеологемі “російський світ” у ХХІ столітті є напруга, якщо не зміст ідеологій минулого, вона несе в собі ті ж види конфліктів, через які Європа пройшла декілька десятиліть тому”²⁷.

В основі концепту “русский мир / російський світ”, розробленому політтехнологами П. Щедровицьким С. Градиловським і Є. Островським, на думку К. Говоруна, лежить мова, яку розробники розуміли як місток, що з’єднує незалежні країни, утворені на теренах СРСР. Російська мова – зв’язок з батьківщиною для емігрантів, оскільки організовує їх в інтелектуальну мережу – без єдиного центру тяжіння і без чіткого політичного порядку денного²⁸.

Дослідник, як й інші його українські попередники, також розрізняє “русский мир / російський світ” як інтелектуальний конструкт, реакцію російських інтелектуалів на цивілізаційний виклик 1990-х – початку 2000-х рр. і як державницьку ідеологію. Останню К. Говорун визначає як “неоімперський проект”. У ньому він виправдано розрізняє культурний та релігійний складники, що об’єднані у те, що отримало назву “російська цивілізація”. Для К. Говоруна це принципово відмінні явища: “російський світ” перетворюється на ідеологію, “що розділяє людей на чужих і своїх, надихаючи їх убивати один одного. Щоб зупинити бойові

²⁶ Статтю К. Говоруна опубліковано у 2015 р.

²⁷ Говорун К. Откуда взялся “русский мир”. URL: <https://argumentua.com/stati/otkuda-vzyalsya-russkii-mir>

²⁸ Там само.

дії у східній частині України, концепція “російського світу” має бути демонтованою”²⁹.

Уважаємо такі думки достатньо обґрунтованими, певною мірою пророчими, правоту яких підтвердив подальший розвиток подій, насамперед широкомасштабна агресія РФ проти України, масові воєнні злочини військовослужбовців країни-агресора проти українських цивільних та полонених. “Русский мир / російський світ” виявив свою справжню сутність як ідеологічної доктрини агресора.

Як оманливу риторичу “традиційних цінностей” пропонує розуміти “Русский мир / російський світ” М. Черенков³⁰. У своїй статті, опублікованій у лютому 2015 р., він аргументовано доводить, що насправді за оманливою риторикою “традиційних цінностей”, яка гіперболізується ідеологами “русского мира”, приховуються властиві “політичному православ’ю” ідеологеми, цінності. Наскрізною з яких є триада “православ’я – самодержавство – народність”. Резонними є судження дослідника з приводу того, що експансія православного “русского мира” несе з собою загрозу релігійній своєрідності України. В його розумінні, “у подіях навколо України слід бачити єдність політичних і релігійних мотивів”. На переконання дослідника, ідеологія “русского мира / російського світу”, зокрема православний складник – це релігійний фронт, котрий було відкрито задовго до анексії Криму та неоголошеної війни на Донбасі. Православний фундаменталізм, що нав’язується ідеологами “русского мира / російського світу” є не менш агресивний, ніж ісламський. М. Черенков таку небезпеку справедливо пояснює тим, “цей різновид православ’я має державну підтримку і претендує на політичну роль”. Не викликає заперечень думка вченого про те, що у такий спосіб складником “русского мира / російського світу” є “політичне православ’я”, що проявило себе на тимчасово окупованих українських територіях у формі “православного тероризму”³¹. У такий спосіб, на нашу думку, дослідник ідеологію “русского мира” чітко ідентифікує з “політичним православ’ям”, що проявило себе на тимчасово окупованих українських територіях у формі “православного тероризму”.

Ідеологія “русского мира / російського світу” як “соціально-політична доктрина, що просувається владою Російської Федерації і реалізується переважно в медіа”, зокрема тих, що підпорядковані РПЦ та УПЦ МП, трактує А. Бойко. На думку дослідниці, висловлену 2016 р., її складником є православ’я в тому варіанті, що пропонується

---

²⁹ Там само.

³⁰ Черенков М. “Православна армія” проти “уніатів, розкольників і сектантів”: ідеологія і терор “русского міра”. URL: https://risu.ua/pravoslavna-armiya-proti-uniativ-rozkolnikov-i-sektantiv-ideologiya-i-teror-russkogo-mira_n72885

³¹ Там само.

і пропагується РПЦ та УПЦ МП у підконтрольних ним засобах масової інформації. Авторка обгрунтовано ставить знак рівності між ідеологією “русского мира” та анексією Криму, початком бойових дій на Донбасі³². Вона також проаналізувала основні міфологеми “русского мира / російського світу”, нав’язувані засобами масової інформації, що виходили під егідою православної церкви в Україні впродовж 2014 – 2016 рр.: “історична єдність України, Білорусі, Росії”, “пропаганда монархізму та створення імперії”, “формування в медіа культу особи в тріаді Микола II – Сталін – Путін”³³.

У такий спосіб спостерігаємо співзвучність позицій А. Бойко і М. Черенкова. Вони розрізняють в ідеології “русского мира / російського світу” виразний агресивний складник, представлений політичним православ’ям. Автори ідеологію “русского мира / російського світу” однозначно вважають небезпекою для України.

Аналітичну доповідь науковців Інституту історії України НАН України Л. Якубової, В. Головка та Я. Примаченко³⁴ 2018 р. присвячено вивченню широкого кола питань, що стосуються причин, історичних витоків, “русского мира / російського світу”, етапів його становлення як інтелектуального конструктору, його трансформації в ідеологічну доктрину і практику зовнішньої політики РФ, політичних технологій його реалізації як інструменту агресії Росії проти України на Донбасі та в Криму тощо. *Русский мир*³⁵, за визначенням дослідників, – це системна технологія, підпорядкована стратегії російської зовнішньої політики, що передбачає: 1) реінтеграцію до сфери політичного та економічного домінування Росії пострадянського простору; 2) підвищення впливу РФ на суспільно-політичну ситуацію в державах близького та далекого зарубіжжя, у яких проживають великі російськомовні громади; 3) системну дестабілізацію західної цивілізації; 4) демонтаж чинної геополітичної конфігурації, створення нових геополітичних союзів на засадах протистояння поширенню лібералізму та демократії, де концепт *русского мира* пропонується як новітня ідеологічна основа цивілізаційних воєн майбутнього. Ми погоджуємося з дослідниками у тому, що в найбільш широкому сенсі *русский мир* задуманий його апологетами як ідеологічна основа та інструмент російської ідеологічної

---

³² Бойко А. Образ “русского мира” в інформаційному просторі України. *Журналістика*. 2016. Вип. 15 (40). С. 69.

³³ Там само. С. 71.

³⁴ *Русский мир* на Донбасі та в Криму: історичні витоки, політична технологія, інструмент агресії : аналітична доповідь. Київ, 2018. 270 с.

³⁵ Авторський колектив ідеологію країни-агресора пропонує називати *русский мир* і виділяти курсивом.

та геополітичної експансії, що відбуватиметься передусім у формі гібридної війни³⁶.

У вузькому значенні, у розумінні авторського колективу, *руський мир* – це ідеологічний наукоподібний продукт (ідеологема), покликаний обґрунтувати унікальність Росії, *руської цивілізації*, росіян та надати ваги їхнім претензіям на лідерство далеко за межами сучасних кордонів Російської Федерації. Основою доведення унікальності російської цивілізації (що доволі часто потрактовується як євразійська) стала реконцептуалізація минулих імперських нарративів. Саме тому в ній химерно і доволі вигадливо транспонуються акценти й стереотипи, запропоновані в рамках доктрини “Москва – Третій Рим”, імперської ідеології початку XVIII – XIX ст., публіцистики “почвенників” XIX ст., концепції культурно-історичних типів М. Данилевського, євразійства першої половини XX ст., концепції Л. Гумільова тощо³⁷.

Бойові дії на сході України, проголошення квазіітворень “Л/ДНР”, як справедливо зауважили дослідники у 2018 р., – безпосередній наслідок “реалізації доктрини *руського мира* на практиці”³⁸. Від себе доповнимо: і повномасштабна агресія РФ проти України, розпочата 24 лютого 2022 р., – також безпосередній результат реалізації доктрини “руського миру / російського світу” в Україні.

Справедливим і аргументованим є судження авторського колективу стосовно того, що “на жаль, українська влада з відомою часткою інфантилізму ставилися і до зовнішньополітичних загроз, і до доктрини *руського мира*, яка активно просувалася від початку нового століття в Криму”³⁹. У такій позиції спостерігаємо суголосність із думкою дослідників Національного інституту стратегічних досліджень стосовно того, що ідеології країни-агресора не приділялося належної уваги з боку української влади, не розроблялися стратегії протидії.

З-поміж причин появи “руського мира / російського світу” історики виокремлюють соціально-економічні та суспільно-політичні обставини, в яких опинилася і розвивалася РФ після розпаду СРСР. Головною передумовою вони небезпідставно вважають крах попередньої радянської ідеології. На їх переконання, визначальною причиною появи ідеології “руського мира / російського світу” стала “втрата державної ідеології, яка відіграла роль системнотвірного чинника усєї державної конструкції СРСР впродовж сімдесяти років його існування ... окреслення сутності нової *руської идеи* та досягнення суспільного консенсусу стосовно неї,

---

³⁶ *Русский мир* на Донбасі та в Криму: історичні витоки, політична технологія, інструмент агресії: аналітична доповідь. Київ, 2018. С. 20.

³⁷ Там само. С. 20.

³⁸ Там само. С. 33.

³⁹ Там само. С. 39.

аналогічно українським реаліям, стало каменем спотикання, що збочував чи, принаймні постійно загальмовував, рух нового суспільства і нової країни в майбутнє. Фігурально висловлюючись, ані суспільство, ані його лідери, ані державні посадовці не спроможні були відповісти на запитання: куди йде нова Росія? Які завдання вона перед собою ставить? Якою є її мета? ...”⁴⁰.

Інтелектуальним підґрунтям “русского мира / російського світу”, як стверджує авторський колектив, є спадщина євразійців: М. Трубецького, Р. Якобсона, П. Савицького. У їхній філософії, що сформувалася “в атмосфері катастрофічного світовідчуття”⁴¹, обґрунтовано “ідеї цивілізаційної вищості Росії та російської культури, що стала смисловим центром політичних та соціологічних конструкцій новітнього часу”, зокрема, “русского мира / російського світу”⁴².

Окресленню певних ідеологем сучасного “русского мира / російського світу” сприяла наукова творчість Л. Гумільова, а також інтелектуальні бродіння кінця 1980-х – початку 1990-х рр. Дослідники наводять приклади активних пошуків альтернативних ідеологій у РФ у цей час Ю. Мамлеєвим, С. Курґіяном, І. Чубайсом та іншими тогочасними інтелектуалами⁴³.

Названі вище Л. Якубова, В. Головка та Я. Примаченко запропонували і періодизацію становлення концепту *русский мир* у нинішньому вигляді. На їх думку, перший етап у становленні “русского мира / російського світу” припадає на 1989 – 1995 рр. і представлений напрацюваннями С. Чернишова, Г. Павловського, А. Фадіна, М. Гефтера, авторів, що публікувалися у збірнику “Иное”. Останній став визнаним інтелектуальним майданчиком для російських авторів різних політичних і філософських уподобань. Знаковими у цей час були публікації С. Чернишова “Після комунізму”, А. Фадіна “Модернізація через катастрофу?” (результат інтелектуальних пошуків на замовлення віцепрем’єра РФ Г. Хижі), М. Гефтера “Мир Миров: российский зачин”. Зміст зазначених публікацій стосувався аналізу радянської ідеологічної спадщини та пошуку шляху розвитку Росії за нових тогочасних обставин. Зокрема, М. Гефтер бачив майбутнє Росії неімперським, а багатокладним суспільством⁴⁴.

Другий етап, доводять дослідники, припадає на березень 1996 р. – створення “Русского института”. Його засновниками стали Г. Павловський, С. Чернишов, Я. Кузьмінов. Працівниками цієї установи “концепція *русского мира* була вписана у більш широку

---

⁴⁰ Там само. С. 60.

⁴¹ Там само. С. 47.

⁴² Там само. С. 49 – 50.

⁴³ Там само. С. 64 – 67.

⁴⁴ Там само. С. 68 – 69.

умоглядну конструкцію. За основу була взята матриця існування Першого (“суспільство цивілізації”, яке може еволюціонувати “постіндустріальний тип”), Другого (“суспільство культури”, яке може еволюціонувати у “корпоративний тип”), та Третього світів (“суспільство традиції”, яке може еволюціонувати в “ідеократичний тип”)⁴⁵. На цьому етапі російська ідея і російська влада ще не були об’єднані. Ми також вважаємо, що це ще теоретичний період “русского мира / російського світу”, його становлення як інтелектуального конструкту.

Злиття російської влади і російської ідеї, на переконання істориків, відбулося на завершальному етапі концептуалізації *русского мира*, що припадає на процеси оновлення російської політичної еліти, пов’язані з приходом до влади В. Путіна. У розпал президентської кампанії у лютому 2000 р. у “*Независимой газете*” з’явилася стаття П. Щедровицького “*Русский мир*”. Останній трактувався як “мережева структура великих і малих спільнот, які думають і розмовляють російською мовою”. У 2001 р. П. Щедровицький та Є. Островський підготували проект концепції стратегії РФ щодо СНД. Ключовим у ній було те, що “у межах Росії і за її межами проживає однакова кількість руских людей”, постулювання “російського світу” було концептуальним стрижнем цього тексту. Ці події, як зауважують історики, засвідчили ідейний розрив із гуманістичною концепцією “російського світу” М. Гефтера, спрямованої всередину Росії для розбудови у ній цивілізаційного суспільства. “Власне Є. Островський та П. Щедровицький перевернули конструкцію М. Гефтера з ніг на голову, механістично розширивши *русский мир* до терен Російської імперії та СРСР, без якісної внутрішньої трансформації”⁴⁶.

Остаточне “прийняття на озброєння” керівництвом РФ концепту “русского мира / російського світу” авторський колектив Інституту історії України датує 2004 р. Це відбулося під безпосереднім впливом Помаранчевої революції в Україні й пов’язано з постатями Г. Павловського та В. Суркова⁴⁷. Офіційним стартом просування *русского мира* на державному рівні у РФ став 2007 р., проголошений роком російської мови. За спостереженнями науковців, тогоріч указом президента РФ було створено Фонд “Русский мир”, що фінансується з федерального бюджету та коштом приватних спонсорів⁴⁸.

Фахово Л. Якубова, В. Головка та Я. Примаченко проаналізували не лише становлення, формування, інструменти впровадження та зміст “російського світу”, а і наслідки його реалізації в Україні. Вони навели достатню доказову базу і довели, що практика “русского

---

⁴⁵ Там само. С. 72 – 73.

⁴⁶ Там само. С. 74 – 76.

⁴⁷ Там само. С. 78.

⁴⁸ Там само. С. 87.

мира / російського світу” є безперспективною для жителів тимчасово окупованих Криму і Донбасу⁴⁹.

Особливості використання міфів у гібридній російсько-українській війні стали предметом наукової уваги Ю. Горбенка. У фокусі його аналізу став “русский мир / російський світ”, його міфотворчість, зокрема міфотворчість РФ як засіб формування вигідного для РФ образу світу у масовій свідомості українського суспільства⁵⁰. Ним влучно зазначено, що одним із прийомів, який використовується РФ у гібридній війні, “є спроба переконати населення противника, що правди не існує взагалі. Заради цього засоби масової інформації виконують завдання перегріти інформаційне середовище, викидаючи безліч варіантів тлумачення фактів, надалі на цьому фоні вибирається один із варіантів для обґрунтування власної версії картини розвитку подій”. У такий спосіб просувається зокрема міф про єдність українського та російського народів. Резонними є міркування автора статті, що насправді вся історія Росії – суцільний міф⁵¹.

Дослідник не лише докладно проаналізував інформаційно-ідеологічну війну РФ проти України, її інструменти, а й запропонував український інформаційно-ідеологічний антидот. Нам імпонують міркування Ю. Горбенка стосовно того, що Україна має розробити власне уявлення про своє місце у світі, “нам необхідно йти відразу двома шляхами та руйнувати олігархічно-кланову систему, щоб політика формувала культуру довіри, й одночасно сміливо відмовлятися від феодального православного мислення, орієнтуючись не на минулі догми, а на майбутні цінності свободи а справедливості, використовуючи творчий потенціал особистості. Найбільш швидко розвивається суспільство, яке створює умови для реалізації власного творчого потенціалу. ... Орієнтація на майбутнє та максимальна увага впровадженню новацій, всебічна підтримка свободи як фундаментальної риси українського народу може стати каталізатором реалізації творчого потенціалу країни”⁵².

Він чітко класифікує війну РФ проти України (станом на 2021 р. – час опублікування статті) насамперед як гібридну за заволодіння масовою свідомістю. У цій війні міфи стають ефективною зброєю інформаційно-ідеологічного завоювання. Найпоширенішою формою формування хибної соціальної реальності в об’єктів інформаційно-ідеологічного впливу є фейки – квазіміфи⁵³.

⁴⁹ Там само. С. 21 – 24, 145 – 185.

⁵⁰ Горбенко Ю. Особливості використання міфів у гібридній російсько-українській війні. *Вісник Львівського університету*. Серія психологічні науки. 2021. Випуск 10. С. 32 – 38.

⁵¹ Там само. С. 33.

⁵² Там само. С. 34 – 35.

⁵³ Там само. С. 36 – 37.

У другому історіографічному періоді спостерігаємо запровадження до наукового обігу поняття “рашизм” на позначення ідеології країни-агресора. Зокрема, ним послуговується В. Горбатенко в авторській статті у Великій українській енциклопедії послуговується терміном “рашизм”. На його думку, “рашизм” – маніпулятивна квазіідеологія і практика політичного режиму РФ кінця 20 – початку 21 ст.”. Основу такої ідеології “становлять суміш великоросійського шовінізму і реакційного православ’я, ідеалізація та спроба відтворення радянського минулого, месіанське уявлення про “богообраність” та особливу цивілізаційну місію російського народу в сучасному світі. Рашизм розглядають як різновид нацизму, неофашизму. Прихильників рашизму називають “рашистами” або “ватниками”⁵⁴.

Таким чином, упродовж 2014/2015 – 2021 рр. український науковий дискурс поповнився якісно новими, порівняно з попереднім періодом, знаннями стосовно ідеології країни-агресора. Значно розширилося предметне поле досліджень за рахунок з’ясування раніше невідомих чи маловідомих аспектів об’єкта вивчення. Науковці однозначно інтерпретують “русский мир / російський світ” як ідеологію країни-агресора. Ними чітко визначено безпосередній зв’язок між цим явищем і гібридною війною Росії проти України, розкрито інструменти його практичного застосування. Слушно зазначено, що тривалий час керівництвом України не надавалося відповідного значення цій ідеології, вона не розглядалася як ідеологія країни-агресора. Звернено увагу і на те, що Українська держава не мала ідеологічного антитоду. У науковому обігу перебувають такі номінації на позначення ідеології країни-агресора: “русский мир”, “російський світ”, “рашизм”.

3. Деконструкція концепту “російський світ / русский мир” в українському академічному дискурсі від 24 лютого 2022 р.

24 лютого 2022 р. розпочалася широкомасштабна агресія РФ проти України. Вона стала каталізатором академічного осмислення / переосмислення – деконструкції концепту ідеології країни-агресора. Одним із результатів української академічної рефлексії стала поява 2022 р. у латвійському виданні “Baltija Publishing” колективної монографії “The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects”⁵⁵. На 1436 сторінках видання представлено різні аспекти російсько-української війни. Статті

---

⁵⁴ Горбатенко В. Рашизм. URL: <https://vue.gov.ua/Рашизм> (дата звернення: 1.08.2022).

⁵⁵ The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. 1436 p.

П. Артимишина та І. Соляра⁵⁶, О. Бакланової⁵⁷, О. Волошка⁵⁸, М. Глібішка та В. Ільницького і В. Старки⁵⁹, Є. Горюнової⁶⁰, Б. Дем'яненка і В. Дем'яненко⁶¹, І. Ковалья та Л. Кисляк⁶², С. Корновенка⁶³, О. Костюка і Л. Шептицької⁶⁴, М. Павлюх⁶⁵, О. Ситника та Я. Балановського⁶⁶ безпосередньо присвячено ідеології країни-агресора.

---

⁵⁶ Артимишин П., Соляр І. Проект “Новоросія” в контексті сучасної російсько-української війни. *The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects*. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. Pp. 414 – 423.

⁵⁷ Бакланова О. Духовні скріпи рашизму. *The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects*. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. Pp. 832 – 839.

⁵⁸ Волошко О. Фальсифікація історії української державності 1917 – 1922 рр., як одна з ідеологічних підвалин військової агресії Російської Федерації в Україну у 2022 р. *The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects*. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. Pp. 444 – 451.

⁵⁹ Глібішук М., Ільницький В., Старка В. “Українці та росіяни – один народ”: вплив ідеології Білого руху Півдня Росії на світогляд В. Путіна. *The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects*. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. Pp. 477 – 483.

⁶⁰ Горюнова Є. Кримський фронт російсько-української війни (2014 – 2022). *The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects*. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. Pp. 492 – 499.

⁶¹ Дем'яненко Б., Дем'яненко В. Рашизм як квазіідеологія пострадянського імперського реваншу. *The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects*. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. Pp. 883 – 892.

⁶² Коваль І., Кисляк Л. Від історичної та духовної єдності “братніх народів” до геноциду українців. *The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects*. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. Pp. 932 – 945.

⁶³ Корновенко С. Панрусизм – ідеологія агресії РФ проти України. *The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects*. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. Pp. 963 – 966.

⁶⁴ Костюк О., Шептицька Л. Ідеологема “русского мира” в зовнішній політиці РФ в умовах російського вторгнення в Україну. *The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects*. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. Pp. 535 – 544.

⁶⁵ Павлюх М. Методи та засоби російсько-української інформаційної війни (2014 – 2022): міфи ф риторика пропаганди. *The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects*. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. Pp. 1017 – 1025.

⁶⁶ Ситник О., Балановський Я. Ідеологічні витоки російсько-української війни 2014 – 2022 років. *The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical,*

Зокрема, П. Артимишиним та І. Соляром предметно проаналізовано еволюцію проєкту “Новоросія” від інтелектуального конструкту 1990-х – початку 2000-х рр. до “антиглобалістського проєкту “русского мира”” російських політичних еліт, спрямованого проти умовного колективного Заходу. Ними наведено переконливі факти, що концепт “Новоросії” – суміш традиційного російського богослов’я та культурного консерватизму. Попередньо “новоросійський варіант”, щоправда у менших масштабах, росією було апробовано у Придністров’ї, Абхазії, Південній Осетії. Стосовно до України, то його реалізація передбачала утримування України в орбіті РФ, суттєве її ослаблення. Лише спротив харків’ян, одеситів та жителів інших міст призвів до поразки проєкту “Новоросії”⁶⁷.

О Бакланова навела аргументи і переконливо написала про те, що “корінною причиною атаки на суверенітет України є політика “Російського світу”. Останній в її розумінні – більш етноцентрична версія старої Російської імперії, яка ніколи не зазнавала постколоніальної критики. Ядром ідеології рашизму є консервування культурної відсталості і руйнування розвинутих цивілізацій⁶⁸. Поділяючи позицію А. Бойко, дослідниця вважає, що “російський світ” передбачає концептуалізацію у значення “російської культурної сфери як сукупності країн і народів, чия культура формувалася під впливом зразків періоду від часів Русі до путінської епохи, і включає як російську діаспору, так і російську культуру разом з її впливом у світі”. Нею виокремлено основні характерні риси “російського світу”: 1) тяглість євразійської традиції, присутньої в ідеології “російського світу / русского мира”, що виявляється у культивуванні Росії як особливого географічного та історико-культурного ареалу, в якому поєднуються європейські та азійські риси з домінуванням останніх; 2) ідеологи “російського світу” трансплантували до неї з “теорії офіційної народності” триаду “православ’я – самодержавство – народність”, перетворивши її на сучасний манер: “православна віра – російська мова та культура – спільна історична пам’ять і спільні погляди на суспільний розвиток”; 3) благословення РПЦ ідеології “російського світу”; 4) у центрі ідеології рашизму – культ національного лідера, який поверне Росії “велич”; 5) народ у системі ідеології “російського світу” – феномен

---

political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. Pp. 654 – 660.

⁶⁷ Артимишин П., Соляр І. Проєкт “Новоросія” в контексті сучасної російсько-української війни. *The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects*. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. Pp. 419, 423.

⁶⁸ Бакланова О. Духовні скріпи рашизму. *The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects*. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. P. 839.

суто театральний; 6) нав'язування історичних міфів, лейтмотивом яких є “неприйняття української нації: мови, самотності, культури”⁶⁹.

Аналіз публікації дослідниці засвідчує, що вона послуговується двома термінами: “російський світ” та “рашизм”. Контент-аналіз наукової розвідки О. Бакланової переконує, що автор ставить знак рівності між цими поняттями, наділяючи їх однаковими смислами.

М. Глібішук, В. Ільницький та В. Старка резонно вважають, що анексія Криму, військові дії на Донбасі, війна РФ проти України засвідчують, що путінська Росія з її імперськими амбіціями є новою, але не менш вагомою загрозою для демократичних держав⁷⁰.

Автори звернули увагу на те, що наскрізною ідеологемою світогляду В. Путіна є ідеологема “Єдиної і Неділимої Росії”, ігнорування українства / української ідентичності. Ними проаналізовано її джерела. Обґрунтовано схожість із ідеями Білого руху Півдня Росії, зокрема А. Денікіна, та білоемігрантськими колами, зокрема І. Ільїна, а також розмислами О. Солженіцина⁷¹. Дослідникам не відмовиш у тому, що носії таких світоглядно-ідейних орієнтирів, як “Єдина і Неділима Росія” з ігноруванням іншого, власне самі такі ідеологеми приречені на поразку.

Поняттям “руський мир”, досліджуючи кримський фронт російсько-української війни 2014 – 2022 рр. послуговується Є. Горюнова⁷². На її переконання, “руський мир” – російська доктрина імперського відродження. Дослідницею виокремлено засади “руського миру”: 1) неправомочне “розділення російського народу” та його право на історичне возз'єднання; 2) “штучність” державних кордонів, які не відповідають етнічним, що начебто створює загрози для Росії; 3) “захист співвітчизників” (де-факто російськомовних), права яких начебто порушуються за межами Росії; 4) використання історичних та духовних складників, їх міфологізація в обґрунтуванні імперської експансії⁷³.

У фокусі наукової уваги Б. Дем'яненко і В. Дем'яненко – сутність дефініції “рашизм” як політичного неологізму, усистемнення його характерних ознак. Ним, на думку авторів публікації, позначено

---

⁶⁹ Там само. Рр. 836 – 837.

⁷⁰ Глібішук М., Ільницький В., Старка В. “Українці та росіяни – один народ”: вплив ідеології Білого руху Півдня Росії на світогляд В. Путіна. *The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects*. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. Р. 477.

⁷¹ Там само. Рр. 477, 478, 481.

⁷² Горюнова Є. Кримський фронт російсько-української війни (2014 – 2022). *The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects*. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. Р. 493.

⁷³ Там само. Рр. 493 – 494.

квазіідеологію й соціальну практику сучасного владного режиму РФ⁷⁴. Вона ґрунтується на: 1) культурі національного лідера, який повернув Росії “велич”; 2) ідеях “особливої цивілізаційної місії” росіян; 3) “старшості братнього російського народу”; 4) ненависті й задрощах до західних демократій; 5) запереченні західних ліберально-демократичних цінностей та інститутів; 6) нетерпимості до елементів культури інших народів, яким протиставляє євразійську (російську) цивілізацію; 7) тоталітаризмі й імперіалізмі радянського типу; 8) запереченні сили права й утвердженні права сили; 9) неповазі до суверенітету сусідів і самоствердженні за допомогою свавілля і насильства; 10) зневазі до особистості, прагненні розчинити особистість у “більшості” й придушити “меншість”; 11) використанні російського православ’я як моральної доктрини “богообраності” росіян; 12) геополітичних інструментах впливу.

Таку квазіідеологію дослідники небезпідставно трактують як людиноненависницьку, що є еkleктичною сумішшю імперського неоколоніалізму, великодержавного шовінізму, ностальгії за радянським минулим, релігійного традиціоналізму⁷⁵.

У розвідці І. Коваль та Л. Кисляк йдеться про впровадження доктрини “руського міра” під егідою релігійних чинників, пропаганду “руської православної єдності”, історичну ідентифікацію “єдиного руського народу”, колискою якого була Київська Русь, як прикриття агресії Кремля проти України⁷⁶. Автори вважають за доцільне послуговуватися поняттям “руський мір” в українській транслітерації. Ними наведено розлогу аргументацію на підтвердження тези стосовно того, що останні два десятиліття зовнішньополітична стратегія РФ спрямована на відновлення СРСР у новому варіанті, утвердження РФ як геополітичного лідера. З цією метою диктатор “В. Путін використовує всі наявні пропагандистські засоби, щоб реалізувати свої амбітні плани. Для цього проводиться гібридна війна з Українською державою, просуваючи проект “руський мір””. Ознаками гібридної війни Росії проти України, на думку вчених, є і реалізація “руського міра” РПЦ та УПЦ МП як важливої релігійної складової⁷⁷.

---

⁷⁴ Дем’яненко Б., Дем’яненко В. Рашизм як квазіідеологія пострадянського імперського реваншу. *The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects*. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. Р. 884.

⁷⁵ Там само. Р. 891.

⁷⁶ Коваль І., Кисляк Л. Від історичної та духовної єдності “братніх народів” до геноциду українців. *The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects*. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. Р. 932.

⁷⁷ Там само. Рр. 932 – 933, 936.

Дослідники інтерпретують “руський мір” як ідеологічну концепцію, що втілюється в правовій системі Росії, як у внутрішній, так і у зовнішній політиці, і є ніщо інше “як російський екстремізм, який несе загрозу регіональній та глобальній безпеці”. Вони переконливо обґрунтовують, що концепція “руського міра” починає формуватися за Василя III монахом Філофеєм як концепт “Москва – третій Рим”. Територіально “руський мір” не обмежується росією, стосується тих територій, де є російськомовне населення, насамперед республіки колишнього СРСР⁷⁸.

У їхньому розумінні “руський мір” – синонім “рашизму”, “російському фашизму”. Останній І. Коваль та Л. Кисляк, як й енциклопедисти, розуміють як “політичну ідеологію та соціальну практику владного режиму Росії кінця ХХ та початку ХХІ століття, що базується на ідеях “особливої цивілізаційної місії” росіян, нетерпимості до елементів культури інших народів; на тоталітаризмі й імперіалізмі радянського типу, використанні православ’я як моральної доктрини та геополітичних інструментів впливу”⁷⁹.

Ідеологію агресії РФ проти України С. Корновенко визначив як “панрусизм”. Його він розглядає як “проект великої російської нації”. “Панрусизм”, на переконання вченого, не є ідеологією гуманізму, що стверджує загальнолюдські цінності; не є ідеологією розвитку і ствердження громадянського суспільства, політичної нації; не є ідеологією комплементарності до іншого⁸⁰.

Ним розкрито основні міфологеми “панрусизму”, позбавлені наукового смислу: 1) мислення транскордонне, що заперечує державні кордони, вони розуміються як антиросійські; 2) пам’ять про минулу єдність Русі з традицією “збирання руських земель”; 3) для панрусизму актуальним політичним простором є канонічна територія Російської Православної Церкви; 4) Московоцентризм: Москва як історично найсильніший центр Русі. Москва – сакральний центр, а тому москвоцентризм – пріоритетний напрям панрусизму; 5) слов’янство – не етнографічний термін, а духовна спільність народів. Як російська самосвідомість заснована на конфесійно-церковних поняттях, так і слов’янство є спільнотою народів-церков, мовою богослужіння якої була церковнослов’янська; 6) українізація – головний ворог панрусизму, головна ідеологія розколу загальноросійського простору, ефективний засіб дерусифікації на землях Західної Русі; 7) українство ґрунтується на штучно створеній ідентичності. У минулому немає свідчень існування етнічних українців. Історичною формою самосвідомості є лише

⁷⁸ Там само. С. 934.

⁷⁹ Там само. С. 943 – 944.

⁸⁰ Корновенко С. Панрусизм – ідеологія агресії РФ проти України. *The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects*. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. Рр. 963, 965.

російська; 8) сучасний проєкт “возз’єднання слов’янських народів” – паліатив⁸¹ панрусизму, що виник за умов дерусифікації свідомості основної частини населення України і Білорусі⁸².

Ідеологія “панрусизму”, аргументує С. Корновенко, – ідеологія агресора з усією відповідною атрибутикою, що не має перспектив у сучасному цивілізованому світі, оскільки є його антиподом, є небезпечною як для ідентичностей, до яких застосовується ззовні, так і для ідентичності, що її сповідує та дотримується. Вона має бути засуджена світовою спільнотою⁸³.

О. Костюк і Л. Шептицька слушно зауважили, що у вітчизняній історіографії немає чіткого визначення поняття “русский мир”. Його дослідники трактують, з одного боку, як своєрідний “світ” російської діаспори чи постичну метафору, а з іншого, як ідеологічно-політичний конструкт, покликаний виправдати діяльність сучасної російської влади. Вони фахово зауважують, що сучасний зміст “русского мира” був сформований на основі кількох базових ідей традиційної російської державницької ідеології та положень інтелектуальної дискусії 1990-х – початку 2000-х рр.⁸⁴.

Учені, апелюючи до визначення “русского мира”, поданого П. Щедровицьким, вважають його геополітичною та ідеологічною концепцією, що увібрала в себе “цілу низку вельми різнорідних течій”. З-поміж них О. Костюк і Л. Шептицька виокремлюють такі: 1) російське антизахідництво; 2) неоімперську думку стосовно “особливого” шляху Росії як держави та російського (“русского”) народу як історично сформованої спільноти; 3) неоевразійство; 4) консерватизм; 5) православний клерикалізм⁸⁵.

Ця концепція, обґрунтовано довели фахівці, стала підґрунтям нового імперського ренесансу. Вона використана чинною владою РФ для виправдання порушення територіальної цілісності та суверенітету України. Російське суспільство схвально поставилося до великодержавних настроїв, властивих “русскому миру”, та їх реалізації. Водночас “русский мир” став поштовхом широкомасштабного наступу

---

⁸¹ Ліки чи який-небудь інший засіб, що дає тимчасове полегшення хворому, але не виліковує хвороби. Малодійовий захід, який лише частково або тимчасово забезпечує вихід із скрутного становища; напівзахід.

⁸² Корновенко С. Панрусизм – ідеологія агресії РФ проти України. *The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects*. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. P. 964.

⁸³ Там само. P. 966.

⁸⁴ Костюк О., Шептицька Л. Ідеологема “русского мира” в зовнішній політиці РФ в умовах російського вторгнення в Україну. *The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects*. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. P. 536.

⁸⁵ Там само. P. 537.

Кремля на свідомість російських громадян, мотивуючи це необхідністю вставання з колін “русского мира”⁸⁶.

Міфи і риторика пропаганди як методи та засоби російсько-української війни проаналізувала М. Павлюх, окрема, обґрунтувала визначення російської пропаганди, як “путінська” або рашизм. Під останнім нею розуміється російський фашизм. Дослідниця стверджує, що за методами і засобами – це найбrehливіша пропаганда у світі, яка перевершила “гебеллівську та радянську”. На підсвідомому рівні, розвиває свої думки вчена, російський рашизм – це втілення російських проімперських настроїв і бажання відновити колишню імперію (у вигляді або російської імперії, або Радянського Союзу). Російський рашизм – деструктивна інформаційна ідеологія для російського населення, яке не може критично мислити через постійний контроль з боку влади⁸⁷.

Водночас М. Павлюх послуговується і терміном “руській мір”, який називає ідеологемою, що з’явилася на початку війни і мала на меті переконати українське та російське суспільство, що Україна і Росія – братні народи; українці – різновид росіян, що живуть в іншій державі та іншій, сусідній території; українці та росіяни мають спільну мову, культуру, історію (а отже, це один народ!); українців як нації та народу не існує; росіяни активно допомагають українцям вижити; росіяни та українці – це частина “русского міра”, оскільки вони походять від київських князів⁸⁸.

Думку про те, що сучасна російсько-українська війна має насамперед світоглядно-ідеологічне підґрунтя обґрунтували О. Ситник і Я. Балановський. Країна-агресор поширює новітню гібридно-ідеологічну форму “рашизму”. В її основу, стверджують науковці, покладено сплав неоімперського шовінізму та нацизму. На їхню думку, рашизм маніпулює історією. Він шукає ідеал у минулому, а не в майбутньому. Звідси і героїзація всіляких історичних фейків, “виробництва власних кишенькових пропагандистів”. Проголошені керівництвом країни-агресора “денацифікація” та “боротьба з нацистами” в Україні, резонно зауважують автори, – чергові ідеологічні фейки гібридної війни. Ними кремлівський режим прикриває власний історично-традиційний тоталітарний характер, спрямований на геноцид сусідніх націй та придушення й зомбування власного населення⁸⁹.

---

⁸⁶ Там само. Рр. 540 – 541.

⁸⁷ Павлюх М. Методи та засоби російсько-української інформаційної війни (2014– 2022): міфи ф риторика пропаганди. *The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects*. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. Рр. 1017 – 1018.

⁸⁸ Там само. Р. 1020.

⁸⁹ Ситник О., Балановський Я. Ідеологічні витоки російсько-української війни 2014 – 2022 років. *The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical,*

Джерелом формування ідеології країни-агресора, яку О. Ситник і Я. Балановський ідентифікують як “рашизм”, стала невдала спроба реформування авторитарного режиму. В їхньому розумінні, “рашизм” – потворна форма російського фашизму⁹⁰.

ВИСНОВКИ

Отже, є всі підстави констатувати, що “русский мир / російський світ” став об’єктом вивчення і деконструкції українськими вченими: істориками, філософами, релігієзнавцями, політологами тощо. У новітньому українському академічному дискурсі “русский мир / російський світ” чітко ідентифіковано як ідеологію країни-агресора, що спрямована на ліквідацію українського соціокультурного простору, української ідентичності, національної державності. Українськими вченими з’ясовано ідейно-ідеологічні джерела “русского мира / російського світу”, його еволюцію, трансформацію від суто інтелектуальної рефлексії на суспільно-політичні, соціально-економічні та геополітичні реалії 1990-х – початку 2000-х рр. в державну ідеологію внутрішньої та зовнішньої політики РФ. Осмислено базові наративи та міфологеми, інструменти запровадження “русского мира / російського світу”, запропоновано шляхи власне українського інформаційно-ідеологічного спротиву та формування українського концепту ідентичності й перспектив розвитку.

У новітньому академічному дискурсі України фіксуємо достатньо високий ступінь осмислення і розуміння “русского мира / російського світу”, а відповідно і його деконструкції. Незважаючи на те, що в науковому обігу перебувають різні номінації ідеології країни-агресора: “русский мир”, “російський світ”, “панрусизм”, “рашизм”, “рускій мір”, “руський мір” тощо, – не викликає дискусій змістове наповнення цього терміна, безпосередній зв’язок між цією ідеологією і ширококомасштабною агресією РФ проти України.

Водночас не всі сутнісні аспекти “русского мира / російського світу” висвітлено та деконструйовано повною мірою. Наприклад, на нашу думку,

по-перше, предметнішого вивчення потребує питання: “русский мир / російський світ” тощо – це самостійна ідеологія чи ідеологема значно ширшого, глобальнішого явища, наприклад, “концепції великої російської нації” – панрусизму;

по-друге, нагальною є потреба не лише розвінчання міфів, стереотипів тощо ідеології країни-агресора, а й напрацювання і системна реалізація державницько-консолідуючої громадянсько орієнтованої системи цінностей, прийнятної для української політичної нації;

---

political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. P. 654.

⁹⁰ Там само. P. 660.

по-третє, перспективним видається поглиблене вивчення та деконструкція не лише “зовнішньої оболонки, наповненої ідеологемами” “русского мира / російського світу” та інструментів її просування, а і внутрішньологічної схеми, методології цього явища, внеску “школи методологів” у появу “русского мира / російського світу”, напрацювання і реалізація дієвого українського антидоту.

АНОТАЦІЯ

Справедлива війна України за українську ідентичність актуалізує розробку відповідної української ідеології та реалізацію відповідної державної стратегії. За таких обставин актуальною є ґрунтовна відповідь на запитання: яка ідеологія лежить в основі дій країни-агресора? Для відповіді на нього необхідно з’ясувати ступінь осмислення – деконструкції концепту “русский мир / російський світ” у новітньому українському академічному дискурсі.

Враховуючи вищесказане, автор статті ставить за мету дослідити, які аспекти ідеології країни-агресора вивчено українською академічною спільнотою, деконструйовано, а які потребують подальшого аналізу, деконструкції. Об’єктом нашого дослідження став різножанровий український академічний дискурс, в якому представлено наукову рефлексію щодо концепту ідеології країни-агресора. Зокрема, проаналізовано одноосібні чи/та колективні наукові статті, наукові доповіді-виступи, аналітичні записки, монографії тощо із заявленої теми.

Опрацьований нами новітній український академічний дискурс систематизовано за хронологічним принципом. Ми свідомі того, що перелік різножанрових українських академічних текстів щодо ідеології країни-агресора, представлений у нашій розвідці, з одного боку, не є вичерпним, що цілком природно з огляду на актуальність заявленої нами теми й постійну появу нових досліджень; з іншого – він достатньо представницький для досягнення поставленої нами мети.

Умовно нами виокремлено три основні етапи у дослідженні – деконструкції українським академічним дискурсом концепту ідеології країни-агресора:

- 1) 2009 – 2014 рр.;
- 2) 2014/2015 – 2021 рр.;
- 3) від 24 лютого 2022 р.

Такий умовний розподіл нами здійснено на підставі таких критеріїв: 1) жанрове представництво українського академічного дискурсу; 2) розширення предметного поля досліджень; 3) еволюція знань і оцінок представників українського академічного дискурсу про предметне поле дослідження; 4) внутрішньополітичний розвиток подій в Україні;

5) зовнішньополітичні чинники, що вплинули на перебіг історичних подій в Україні в окреслений період.

Отже, є всі підстави констатувати, що “русский мир / російський світ” став об’єктом вивчення і деконструкції українськими вченими: істориками, філософами, релігієзнавцями, політологами тощо. У новітньому українському академічному дискурсі “русский мир / російський світ” чітко ідентифіковано як ідеологію країни-агресора, що спрямована на ліквідацію українського соціокультурного простору, української ідентичності, національної державності. Українські вчені з’ясували ідейно-ідеологічні джерела “русского мира / російського світу”, його еволюцію, трансформацію від суто інтелектуальної рефлексії на суспільно-політичні, соціально-економічні та геополітичні реалії 1990-х – початку 2000-х рр. в державну ідеологію внутрішньої та зовнішньої політики РФ. Осмислено базові наративи та міфологеми, інструменти запровадження “русского мира / російського світу”, запропоновано шляхи власне українського інформаційно-ідеологічного спротиву та формування українського концепту ідентичності й перспектив розвитку.

У новітньому академічному дискурсі України фіксуємо достатньо високий ступінь осмислення і розуміння “русского мира / російського світу”, а відповідно і його деконструкції. Незважаючи на те, що в науковому обігу перебувають різні номінації ідеології країни-агресора: “русский мир”, “російський світ”, “панрусизм”, “рашизм”, “рускій мір”, “русський мір” тощо, – не викликає дискусій змістове наповнення цього терміна, безпосередній зв’язок між цією ідеологією і широкомасштабною агресією РФ проти України.

Водночас не всі сутнісні аспекти “русского мира / російського світу” висвітлено повною мірою. Наприклад, на нашу думку, по-перше, предметнішого вивчення потребує питання: “русский мир / російський світ” тощо – це самостійна ідеологія чи ідеологема значно ширшого, глобальнішого явища, наприклад, “концепції великої російської нації” – панрусизму; по-друге, нагальною є потреба не лише розвінчання міфів, стереотипів тощо ідеології країни-агресора, а напрацювання і системна реалізація державницько-консолідуючої громадянсько орієнтованої системи цінностей, прийнятної для української політичної нації; по-третє, перспективним видається поглиблене вивчення та деконструкція не лише “зовнішньої оболонки, наповненої ідеологемами” “русского мира / російського світу” та інструментів її просування, а і внутрішньологічної схеми, методології цього явища, внеску “школи методологів” у появу “русского мира / російського світу”, напрацювання і реалізація дієвого українського антидоту.

ABSTRACT

Ukraine's just war for Ukrainian identity actualizes the development of the corresponding Ukrainian ideology and the implementation of the corresponding state strategy. Under such circumstances, a thorough answer to the question is relevant: what ideology underlies the actions of the aggressor country? To answer it, it is necessary to find out the degree of comprehension – deconstruction of the concept “Russian world / Russian world” in the latest Ukrainian academic discourse.

Taking into account the above, the author of the article aims to investigate which aspects of the ideology of the aggressor country have been studied and deconstructed by the Ukrainian academic community, and which require further analysis and deconstruction. The object of our research was the multi-genre Ukrainian academic discourse, which presents a scientific reflection on the concept of the ideology of the aggressor country. In particular, individual and/or collective scientific articles, scientific reports-speeches, analytical notes, monographs, etc. on the stated topic were analyzed.

The latest Ukrainian academic discourse that we have developed is systematized according to the chronological principle. We are aware that, on the one hand, the list of Ukrainian academic texts of various genres on the ideology of the aggressor country, presented in our survey, is not exhaustive, which is quite natural given the relevance of the topic we have declared and the constant appearance of new studies; on the other hand, it is representative enough to achieve our goal.

We tentatively identified three main stages in the study – the deconstruction of the concept of the ideology of the aggressor country by the Ukrainian academic discourse:

- 1) 2009 – 2014;
- 2) 2014/2015 – 2021;
- 3) dated February 24, 2022.

We made this conditional distribution on the basis of the following criteria: 1) genre representation of Ukrainian academic discourse; 2) expansion of the subject field of research; 3) evolution of knowledge and assessments of representatives of the Ukrainian academic discourse about the subject field of research; 4) internal political development of events in Ukraine; 5) foreign political factors that influenced the course of historical events in Ukraine during the outlined period.

So, there is every reason to state that the “Russian world / Russian world” has become the object of study and deconstruction by Ukrainian scientists: historians, philosophers, religious scholars, political scientists, etc. In the latest Ukrainian academic discourse, “Russian world / Russian world” is clearly identified as the ideology of the aggressor country, aimed at the elimination of the Ukrainian socio-cultural space, Ukrainian identity, and national statehood.

Ukrainian scientists found out the ideological and ideological sources of the “Russian world”, its evolution, transformation from a purely intellectual reflection on the socio-political, socio-economic and geopolitical realities of the 1990s – early 2000s into the state ideology of domestic and foreign policy of the Russian Federation. The basic narratives and mythologemes, the tools for the introduction of the “Russian world / Russian world”, the ways of Ukrainian informational and ideological resistance and the formation of the Ukrainian concept of identity and development prospects are proposed.

In the latest academic discourse of Ukraine, we record a sufficiently high degree of comprehension and understanding of the “Russian world / the Russian world”, and accordingly, its deconstruction. Despite the fact that there are various denominations of the ideology of the aggressor country in scientific circulation: “Russian peace”, “Russian world”, “pan-Russianism”, “racism”, “Russian peace”, “Russian peace”, etc., the content is not controversial the filling of this term, the direct connection between this ideology and the large-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine.

At the same time, not all essential aspects of the “Russian world” are fully covered. For example, in our opinion, firstly, the question needs a more specific study: “Russian world / Russian world” etc. is an independent ideology or ideologeme of a much wider, more global phenomenon, for example, “the concept of a great Russian nation” - pan-Russianism; secondly, there is an urgent need not only to debunk the myths, stereotypes, etc. of the ideology of the aggressor country, but also to develop and systematically implement a state-consolidating, citizen-oriented system of values acceptable to the Ukrainian political nation; thirdly, an in-depth study and deconstruction of not only the “outer shell filled with ideologemes” of the “Russian world / the Russian world” and the tools of its promotion, but also the internal logical scheme, methodology of this phenomenon, the contribution of the “school of methodologists” to the emergence of the “Russian world” seems promising / of the Russian world”, development and implementation of an effective Ukrainian antidote.

ЛІТЕРАТУРА

1. The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. 1436 p.
2. Бойко А. Образ “русского мира” в інформаційному просторі України. *Журналістика*. 2016. Вип. 15 (40). С. 69 – 83.
3. Говорун К. Откуда взялся “русский мир”. URL: <https://argumentua.com/stati/otkuda-vzyalsya-russkii-mir>
4. Горбатенко В. Рашизм. URL: <https://vuc.gov.ua/Рашизм>.

5. Горбенко Ю. Особливості використання міфів у гібридній російсько-українській війні. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2021. Вип. 10. С. 32 – 38.

6. Грицак Ярослав. Нові повороти в українській політиці пам'яті: Текст виступу при врученні премії Антона Гінделі, 28 жовтня 2010 р. URL: http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?novi_povoroti_v_ukrayinskiy_poli-titsi_pamyati&objectId=1117515

7. Дацюк С. Война за русский мир. За что воюет Россия? Часть 5. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/53858ffc966fc/>

8. Котигорошко В., Рафальський О. Політичний проект “русского мира” і політичні уподобання населення українського Донбасу. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2013. Вип. 5 (67). С. 53 – 76.

9. Портнов А. Між “Центральною Європою” та “Русским миром”: *Сучасна Україна у просторі міжнародних наукових дискусій*. Київ : НІСД, 2009. 160 с.

10. *Русские* – это искусственно сконструированная идентичность под сверхзадачу Госстроя. URL: http://www.archipelag.ru/ru_mir/history/new_idea/russkie/

11. *Русский мир* на Донбасі та в Криму: історичні витoki, політична технологія, інструмент агресії: аналітична доповідь. Київ, 2018. 270 с.

12. Україна та проект “русского мира” / ред. В. М. Блонського, С.І. Здіорука. Київ : НІСД, 2014. 80 с.

13. Черенков М. “Православна армія” проти “уніатів, розкольників і сектантів”: ідеологія і терор “русского мира”. URL: https://risu.ua/pravoslavna-armiya-proti-uniativ-rozkolnikov-i-sektantiv-ideologiya-i-teror-russkogo-mira_n72885

Information about the authors:

Kornovenko S. V.

PhD hab. (History), Professor, Director of the Research Institute of Peasant History and Agrarian History, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, 81 Shevchenko Boulevard, Cherkasy, Ukraine, 18031 (s-kornovenko@ukr.net)

Корновенко С. В.

доктор історичних наук, професор, директор науково-дослідного інституту селянства та вивчення аграрної історії Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, бульвар Шевченка, 81, м. Черкаси, Україна, 18031, (s-kornovenko@ukr.net)